

Kutsal Metinleri Yeniden Okumak: Sonsuz Yazılım, Arkeotipler ve Dünya Barışı¹

İnsanlık binlerce yıldır aynı kutsal metinleri okuyor; fakat bu metinlerin nasıl okunması gerektiği konusunda hâlâ temel bir sorun yaşıyor.

Tevrat, İnciller ve Kur'an'daki kıssalar büyük ölçüde tarih kitabı gibi ele alındı. Âdem, Nuh, İbrahim, Musa ve diğer isimler geçmişte bir kez yaşamış kişiler; onların etrafında anlatılan hadiseler de belirli bir yerde ve zamanda gerçekleşmiş olaylar olarak kabul edildi.

Bu okuma zamanla öylesine yerleşti ki anlatının kendisi ile yorumu birbirinden ayrılmaz hale geldi.

Böylece insanlığın karşısına tuhaf bir tablo çıktı.

Bir tarafta modern biyoloji, genetik, paleontoloji, arkeoloji, tarih ve kozmoloji var. Diğer tarafta ise devasa boyutlarda tasvir edilen ilk insan, tek bir Âdem ve Havva çiftinden türeyen bütün insanlık, onların çocuklarının birbirleriyle evlenmesi, bütün dünyayı kaplayan bir tufan, yüzyıllarca yaşayan insanlar, kutsal soylar, seçilmiş kavimler ve ilahi olarak ayrıcalıklı kabul edilen topluluklar gibi anlatıların kelimesi kelimesine tarih olarak okunması var.

Sonra kaçınılmaz olarak iki tepki ortaya çıkıyor.

Birinci grup, bilimsel veriler ne söylerse söylesin geleneksel tarih anlatısını korumaya çalışıyor.

İkinci grup ise bu anlatıları bilimsel gerçeklikle bağdaştıramadığı için kutsal metinleri bütünüyle hurafeler toplamı olarak görmeye başlıyor.

Belki de iki tarafın ortak hatası aynıdır:

Kutsal metni yanlış türde bir metin olarak okumak.

Sorulması gereken soru şu olabilir:

Ya bu metinler bize geçmişte bir kez yaşanmış olayların kronolojisini anlatmıyorsa?

¹ Bu değerlendirme yazısı, Araştırmacı Yazar Bahaeddin Sağlam'ın "Bilgi ve Bilimlerin Kısa Tarihçesi" başlıklı makalesinde ortaya koyduğu düşünce ve yorumlardan hareketle ChatGPT tarafından hazırlanmıştır. Metin, Bahaeddin Sağlam'ın özgün makalesi değildir; söz konusu makaledeki temel görüşlerin, kavramların ve yorumların açıklanması ve değerlendirilmesi amacıyla oluşturulmuş bağımsız bir çalışmadır.

Ya Âdem yalnızca bir kişi değilse?

Ya Nuh yalnızca bir gemi yapan adam değilse?

Ya İbrahim yalnızca belirli halkların biyolojik atası değilse?

Ya Musa yalnızca belirli bir tarihsel toplumun lideri değilse?

Ya bu isimler, insanlığın tekrar tekrar yaşadığı büyük süreçlerin ve evrensel yasaların insan zihninin anlayabileceği biçimde kişileştirilmiş ifadeleriye?

Araştırmacı yazar Bahaeddin Sağlam'ın uzun yıllara yayılan çalışmalarının temel tezi tam olarak burada ortaya çıkıyor. Sağlam, kutsal metinlerdeki peygamber isimlerinin önemli bölümünü tekil biyografik kişilerden çok dönemlerin, toplumsal süreçlerin ve insanlık durumlarının arketipsel ifadeleri olarak yorumluyor. Kendi çalışmasında Âdem'i insanlık ve medeniyet süreciyle, Nuh'u dinî ve toplumsal yeniden yapılanmayla, İbrahim'i karşıtlıkların dengelenmesiyle, Musa'yı ise hukuk ve toplumsal düzenle ilişkilendiriyor.

Bu yaklaşım kabul edildiğinde kutsal metinlere ilişkin büyük bir zihinsel kapı açılıyor.

Çünkü artık mesele, binlerce yıl önce neler yaşandığını ispatlamaya çalışmak olmaktan çıkıyor.

Asıl mesele şu oluyor:

Bu anlatının temsil ettiği yasa bugün nasıl çalışıyor?

Tarih Değil, Tekrar Eden İnsanlık Modelleri

Bir yasanın en önemli özelliği bir defa gerçekleşmesi değil, aynı şartlar oluştuğunda tekrar ortaya çıkmasıdır.

Yerçekimi Newton zamanında çalışıp sonra ortadan kalkmadı.

Genetik ilkeler Mendel'den önce de vardı.

Doğal seçim Darwin onu tanımlamadan milyonlarca yıl önce işliyordu.

İnsan ve toplum hayatında da benzer şekilde tekrar eden örüntüler vardır.

Güç yoğunlaşır.

Adalet bozulur.

Toplumsal denge kaybolur.

Kurumlar çürür.

İnsanlar kutuplaşır.

Sistem kriz üretmeye başlar.

Sonra yeni bir denge arayışı ortaya çıkar.

Nuh ve Tufan anlatısını bu gözle okuduğumuzda soru artık “Dünyanın tamamını gerçekten su kapladı mı?” değildir.

Daha önemli soru şudur:

Toplumların ahlaki ve kurumsal dengelerini kaybettiklerinde kendi yıkımlarını hazırlamaları evrensel bir yasa olabilir mi?

Sağlam’ın yorumunda Nuh kıssası tam da bu şekilde tarih dışına çıkarak tekrar eden bir insanlık modeline dönüşür. Gemi yalnızca tahtadan yapılmış fiziksel bir araç değil, kriz zamanlarında insanı ve medeniyeti taşıyan bir kurtuluş sistemidir. Tufan ise yalnızca su değildir; dengesi bozulmuş toplumların içine düştüğü kapsamlı çöküşü temsil eder.

İbrahim’e aynı yöntemle bakıldığında da bambaşka bir tablo ortaya çıkar.

İbrahim artık yalnızca belirli halkların atası değildir.

Zıtlıkları bir arada tutabilme, aşırılıkları dengeleme ve farklı kutuplar arasında daha yüksek bir birlik kurabilme ilkesidir.

Sağlam’ın ifadesiyle İbrahim, karşıtları “tevhit potasında” birleştiren kolektif bir kavramdır.

Musa da yalnızca eski çağlarda yaşamış bir lider olmaktan çıkar.

Hukuk, düzen, toplumsal organizasyon ve kuralların sağlıklı işlemesi şeklinde okunabilir.

Âdem ise tek bir biyolojik erkek olmaktan çıkarak bilinçlenen, dil geliştiren, medeniyet kuran ve ahlaki sorumluluk üstlenen insanlığın ortak adı haline gelir.

Bu değişim küçük görünür.

Aslında son derece büyüktür.

Çünkü kutsal şahısları tarihte bir noktaya sabitlediğinizde onları kaçınılmaz biçimde soy, coğrafya ve mülkiyet tartışmasının içine sokarsınız.

Fakat onları evrensel arketipler olarak okuduğunuzda hiç kimsenin özel mülkü olamazlar.

Âdem bütün insanlıktır.

Nuh bütün insanlığın krizidir.

İbrahim bütün insanlığın denge arayışıdır.

Musa bütün insanlığın hukuk ihtiyacıdır.

Bu durumda kutsal metnin merkezinden **soy** çıkar.

Yerine **insan** gelir.

Sonsuz Yazılım

Bu düşüncenin daha geniş bir ontolojik karşılığı vardır.

Buna **Sonsuz Yazılım** diyebiliriz.

Buradaki “yazılım” ifadesi, evrenin kelimenin teknik anlamıyla bir bilgisayar programı olduğunu iddia eden bilimsel bir teori değildir. Varlıkta gördüğümüz düzen, bilgi, ilişki, yasa ve sürekliliği anlamamızı sağlayan felsefi bir modeldir.

Modern bilim bize evrenin yalnızca nesnelerden oluşmadığını gösteriyor.

Nesneler arasındaki ilişkiler en az nesnelerin kendileri kadar önemlidir.

Bir DNA molekülünü oluşturan atomlar başka birçok maddede de vardır. DNA’yı olağanüstü yapan şey yalnızca hangi atomlardan oluştuğu değil, bu atomların taşıdığı **bilgi ve organizasyondur**.

Bir hücre yalnızca molekül yığını değildir.

Bir beyin yalnızca nöron yığını değildir.

Bir ekosistem yalnızca canlıların toplamı değildir.

Sistemi sistem yapan, parçaların belirli yasalar ve ilişkiler içinde çalışmasıdır.

Bu nedenle varlığı yalnızca maddeden ibaret düşünmek eksiktir.

Madde vardır.

Ama düzen de vardır.

Bilgi vardır.

İlişki vardır.

Örüntü vardır.

Geri besleme vardır.

Değişim vardır.

Süreklilik vardır.

Bütün bunların birlikte oluşturduğu yapıyı kavramsal olarak **Sonsuz Yazılım** şeklinde düşünebiliriz.

Sağlam’ın Logos ile yazılım arasında kurduğu bağlantı da bu noktada anlamlıdır. Herakleitos’un Logos kavramı, evrensel oluşun içinde çalışan düzeni ve yasayı ifade eder. Sağlam bunu çağdaş terminolojiyle “yazılım” kavramına yaklaştırır ve özellikle canlı sistemlerdeki bilgi organizasyonuna dikkat çeker.

Bu perspektiften kutsal metinlere tekrar baktığımızda çok güçlü bir ihtimal belirir:

Kutsal kıssalar, Sonsuz Yazılım'ın insan ve toplum düzeyindeki çalışma prensiplerinin hikâyeleştirilmiş anlatımları olabilir.

Fizikte yasa denklem haline gelir.

Biyolojide yasa organizmanın yapısında görünür.

Sosyolojide yasa toplumsal örüntülerde ortaya çıkar.

Kutsal anlatıda ise aynı temel gerçeklik insanın anlayabileceği kişiler, olaylar, çatışmalar ve semboller üzerinden ifade edilir.

Bu durumda Nuh'un tekrar tekrar ortaya çıkması gerekir.

Musa'nın tekrar tekrar ortaya çıkması gerekir.

Firavun'un tekrar tekrar ortaya çıkması gerekir.

Tufanın tekrar tekrar ortaya çıkması gerekir.

Çünkü bunlar yalnızca tarihsel kişiler ve olaylar değilse, insanlık sisteminin belirli şartlar oluştuğunda ürettiği sonuçlardır.

İşte kutsal metnin zaman üstü olması da tam olarak burada anlam kazanır.

Geçmişi sürekli tekrar ettiği için değil;

aynı yasaları her çağda yeniden gösterebildiği için.

En Büyük Yanılgı: Evrensel Olanı Bir Kavme Mülk Etmek

Kutsal metin tarih kitabı gibi okunduğunda başka bir problem daha ortaya çıkar.

Arketip, biyolojik ataya dönüşür.

Evrensel ilke, etnik mirasa dönüşür.

Ahlaki sorumluluk, ayrıcalık iddiasına dönüşür.

Ve sonunda kutsal anlatı, insanları birbirine yaklaştırması gerekirken kimliklerin sınırlarını sertleştirmeye başlar.

İbrahim'i tarihsel ve biyolojik bir ata olarak gören toplumlar onun üzerinde soy ilişkisi kura-bilirler.

Fakat İbrahim bir arketipse kimse onun sahibi değildir.

Bir millet "İbrahim bizim atamızdır" diyebilir.

Fakat hiç kimse "denge yalnızca bizimdir" diyemez.

Bir toplum “Musa bizim peygamberimizdir” diyebilir.

Fakat hiç kimse “hukuk yalnızca bizim toplumumuza aittir” diyemez.

İşte tarihsel okuma ile arketipsel okuma arasındaki fark burada bütün siyasi sonuçlarıyla ortaya çıkar.

Birincisinde kutsal şahıs **kimlik üretir**. İkincisinde **ilke üretir**.

Birincisinde soy önem kazanır. İkincisinde davranış.

Birincisinde “kimden geldiğiniz” sorulur. İkincisinde “hangi ilkeyi yaşattığınız”.

Bu nedenle kutsal metinlerin arketipsel okunması yalnızca akademik veya teolojik bir mesele değildir.

Doğrudan dünya barışıyla ilgilidir.

Çünkü insanlık tarihindeki en tehlikeli düşüncelerden biri, metafizik hakikatin belirli bir grubun mülkiyetinde olduğu düşüncesidir.

“Biz seçildik.”

“Bizim soyumuz kutsaldır.” “Bu Toprak bize İlâhi olarak verilmiştir.” “Biz hakikatin gerçek temsilcileriyiz.” “Diğerleri yanılmaktadır.”

Bu düşünce herhangi bir dinî veya ideolojik yapı içinde mutlaklaştırıldığında karşı taraf artık yalnızca farklı düşünen insanlardan oluşmaz.

Hakikatin karşısında duran insanlara dönüşür.

Siyasi ihtilaf böylece kutsallaştırılır.

Kutsallaştırılmış çatışmanın çözümü ise sıradan siyasi çatışmadan çok daha zordur.

Çünkü ekonomik çıkar üzerinde pazarlık yapılabilir.

Sınır üzerinde pazarlık yapılabilir.

Kaynakların paylaşımı üzerinde pazarlık yapılabilir.

Ama taraflardan biri kendi talebini Tanrı’nın değişmez hükmü olarak görmeye başladığında müzakere alanı hızla yok olur.

Sorun kutsal metnin varlığı değildir.

Sorun **evrensel metni etnik ve siyasi tapuya dönüştüren okuma biçimidir**.

Hurafe Metinde Değil, Okuma Biçiminde Olabilir

Bu noktada çok önemli bir tersine dönüş ortaya çıkıyor.

Modern insan çoğu zaman kutsal metinleri bilimsel gerçeklerle uyuşmayan eski anlatılar olarak görüyor.

Âdem ve Havva.

Tufan.

Yüzlerce yıl yaşayan insanlar. Olağanüstü hadiseler. İnsanlığın tek bir aileden çoğalması.

Bütün bunlar literal tarih olarak sunulduğunda, modern bilim eğitimi almış insanın metinden uzaklaşması şaşırtıcı değildir.

Fakat belki de hurafe olan metin değildir.

Metni okuma biçimidir.

Eğer Âdem insanlığın bilinç ve medeniyet kazanmasının arketipiyse, biyolojiyle çatışması gerekmez.

Eğer Nuh ve Tufan toplumsal çöküş ve yeniden yapılanma yasasıysa, jeolojiyle çatışması gerekmez.

Eğer İbrahim zıtlıkları dengeleyen evrensel ilkeyse, onun hangi tarihte doğduğu mesajın özü olmaktan çıkar.

Eğer Musa hukukun ve düzenin arketipiyse, arkeolojide Musa'ya ait bir saray bulunup bulunmaması metnin değerini belirlemez.

Bu bakış kutsal metni küçültmez. Tam tersine, onu hurafe görüntüsünden kurtarır.

Çünkü artık kutsal metinden bilim adına vazgeçmek de gerekmez, bilime rağmen kutsal metni savunmak da.

İkisi aynı gerçekliğin farklı düzeylerini inceleyebilir.

Bilim mekanizmayı araştırır.

Kutsal anlatı anlam ve insan davranışı düzeyindeki örüntüyü gösterebilir.

Sağlam'ın metninin sonunda önerdiği yön de budur: kutsal metinlerin tarihsel malzeme olmaktan çıkarılarak “sonsuz arketipler ve soyut yasalar” olarak değerlendirilmesi ve çağdaş bilgiyle yeniden okunması.

Buradaki düşünsel değişiklik son derece basittir:

Kişiye değil, temsil ettiği ilkeye bakmak.

Olaya değil, olayın gösterdiği yasaya bakmak.

Geçmiş değil, tekrar eden örüntüye bakmak.

Ve belki insanlığın binlerce yıldır çözemediği büyük bir problem, tam bu küçük zihinsel değişiklikle çözülmeye başlayabilir.

İlk Domino Taşı

Dünya barışı çoğu zaman devletler, ordular, sınırlar, anlaşmalar ve ekonomik çıkarlar üzerinden düşünülür.

Bunların hepsi önemlidir.

Fakat çatışmanın daha derininde insan zihninin dünyayı nasıl anlamlandırıdığı vardır.

Bir insan diğerini ontolojik olarak kendinden daha aşağı görüyorsa, yapılan barış anlaşmaları geçici olabilir.

Bir toplum kendisini Tanrı tarafından diğerlerinden daha değerli kabul ediyorsa, eşitlik düşüncesi hiçbir zaman tam yerleşemez.

Bir grup kutsal geçmişi kendi genetik mülkiyeti olarak görüyorsa, tarih kolayca siyasi hak iddiasına dönüşebilir.

Bu nedenle gerçek barış yalnızca masada başlamaz.

Zihinde başlar.

Ve ilk zihinsel değişiklik şu olabilir:

Kutsal metinlerde anlatılan evrensel ilkeleri kavimlerin ve mezheplerin mülkiyetinden çıkarmak.

Âdem'i bütün insanlığa geri vermek.

Nuh'u bütün insanlığa geri vermek.

İbrahim'i bütün insanlığa geri vermek.

Musa'yı bütün insanlığa geri vermek.

İsa'yı bütün insanlığa geri vermek.

Muhammed'in temsil ettiği ahlaki ve insani ilkeleri de yalnızca bir topluluğun kimlik unsuru olmaktan çıkarıp insanlığın ortak düşünce mirası içinde değerlendirmek.

Çünkü arketipin ırkı olmaz.

Yasanın milliyeti olmaz.

Hakikatin pasaportu olmaz.

Sonsuz Yazılım bir kavim için çalışıp diğeri için durmaz.

Yerçekimi Müslüman veya Yahudi ayırmaz.

DNA Hristiyan veya Budist ayırmaz.

Doğanın yasaları insanları etnik kökenlerine göre sınıflandırmaz.

Eğer varlığın temelinde gerçekten evrensel bir düzen varsa, insanlığın ahlaki düşüncesinin de aynı evrenselliğe doğru ilerlemesi gerekir.

Kutsal metinlerin en büyük değeri belki de burada ortaya çıkar.

Onlar geçmişin kutsal tarih kitapları olmak zorunda değildir.

İnsanlığın tekrar tekrar karşılaşacağı durumlar için hazırlanmış zaman üstü rehberler olabilirler.

Bu durumda bir tufan binlerce yıl önce olup bitmez.

Her çöken medeniyette yeniden gerçekleşir.

Firavun ölmez.

Gücün denetimsiz biçimde merkezileştiği her sistemde yeniden ortaya çıkar.

İbrahim geçmişte kalmaz.

Kutuplaşan her toplum yeniden İbrahim'e ihtiyaç duyar.

Musa tarih sahnesinden çekilmez.

Hukukun çöktüğü her toplumda yeniden ihtiyaç haline gelir.

Âdem de dünyanın başında yaşamış uzak bir insan değildir.

Her nesilde yeniden doğan insanlık bilincidir.

İşte kutsal metnin gerçek evrenselliği ancak böyle anlaşılabilir.

Sonuç: Metinleri Değil, Bakışımızı Değiştirmek

İnsanlığın önünde düşündüğümüzden daha basit bir tercih olabilir.

Kutsal metinleri geçmişte yaşanmış olağanüstü olayların tarihsel kayıtları olarak okumaya devam edebiliriz.

Bu durumda modern bilimle sürekli çatışan anlatıları savunmak zorunda kalırız.

Tek bir ilk insanı, tek bir kutsal soyu, olağanüstü yaşam sürelerini ve eski dünyanın fiziksel gerçekliğiyle bağdaşması zor anlatıları literal tarih olarak açıklamaya çalışırız.

Bunun sonucunda bir kesim bilimi reddeder.

Başka bir kesim kutsal metni reddeder.

Bazıları ise bu tarihsel anlatıları kimlik, soy, üstünlük veya siyasi hak iddialarının dayanağına dönüştürür.

İkinci yol çok daha sade olabilir.

Metni değiştirmeden **okuma biçimini değiştirmek.**

Kişinin arkasındaki kavramı görmek.

Olayın arkasındaki yasayı görmek.

Kıssanın arkasındaki insanlık modelini görmek.

Ve bütün bunların altında işleyen ortak düzeni fark etmek:

Sonsuz Yazılım.

Bu perspektifte kutsal metin bilimsel düşüncenin düşmanı değildir.

Bilim onun rakibi de değildir.

Bilim, varlığın yasalarının fiziksel ve biyolojik düzeyde nasıl çalıştığını araştırır.

Kutsal metinler ise aynı varlık içinde yaşayan insanın güçle, ahlakla, hukukla, korkuyla, ego ile, toplumla ve birbirine zıt eğilimlerle nasıl başa çıkacağını anlatan sembolik rehberler olarak okunabilir.

O zaman bugün hurafe gibi görünen birçok anlatı yeniden anlam kazanır.

Ve daha önemlisi, kutsal metin artık herhangi bir milletin üstünlüğünü ispatlamaya yarayan tarih belgesi olmaktan çıkar.

Bütün insanlığın ortak aynasına dönüşür.

Belki dünya barışının ilk büyük adımı yeni bir siyasi antlaşma değildir.

Yeni bir din de değildir. Yeni bir kutsal kitap hiç değildir.

Belki yapılması gereken yalnızca, elimizde binlerce yıldır bulunan metinleri **bir başka bilinç düzeyinden yeniden okumaktır.**

Çünkü mesele kutsal metinleri değiştirmek değildir.

Mesele onları tarihsel sahiplikten kurtarıp evrensel anlamlarına geri döndürmektir.

İlk domino taşı budur.

O taş devrildiğinde “kutsal soy” düşüncesi sarsılır. Arkasından “üstün kavim” düşüncesi sarsılır. Sonra kutsal gerekçeli tarihsel mülkiyet iddiaları sorgulanır.

Sonra karşı tarafın ontolojik olarak daha değersiz olduğu düşüncesi çözülmeye başlar.

Ve sonunda insan, karşısındakini başka bir kutsal tarihin mensubu olarak değil, **aynı evrensel sistemin içinde yaşayan kendisiyle eşdeğer başka bir insan olarak** görmeye başlar.

Belki de dünya barışının en sağlam temeli bundan daha karmaşık değildir:

Hakikati sahiplenmek yerine ona birlikte tabi olduğumuzu fark etmek.